

U ovom broju možete pročitati:

- ◆ Adenauer - Mediji i politika: Propali susret
- ◆ Ugrožavanje novinarskih sloboda u BiH: BiH – zemlja sa djelimično slobodnim medijima
- ◆ Tranzicija IMC-a: Domaći kadar preuzeo veći dio rukovodnih mjesta
- ◆ Region: Ekonomsko stanje u medijima SRJ
- ◆ Vijesti

Novosti o medijima

Svake druge sedmice
priprema agencija SAFAX,
Sarajevo
<http://www.mediaplan.ba>

◆ Novinarstvo i demokratija ◆ Mediji u tranziciji

Broj 61, Serija I

Sarajevo, 26. juni 2000.

Adenauer - Mediji i politika

Propali susret

U Sarajevu je 16. i 17. juna, u Kongresnoj dvorani hotela "Holiday Inn", održan novinarski skup pod zvučnim nazivom "Regionalna konferencija - Mediji i politika", a u organizaciji njemačke Fondacije Konrad Adenauer. Prema podacima organizatora ovome skupu odazvalo se blizu 130, od 150 pozvanih novinara sa prostora bivše Jugoslavije. U "Holiday Inn-u" se tog petka i subote doista našao veliki broj respektabilnih novinarskih imena, bez svake sumnje sposobnih da daju doprinos u preciznijem definisanju odnosa na vječito klizavom terenu između politike i medija. Zadate pod teme skupa obećavale su mnogo, a bile su: "Novinari u BiH kao instrument političara"; "Prepreke i problemi nezavisnih medija u totalitarnim društvima - hrvatski primjer i iskustva"; "Zakon o informiranju - uticaj političkih stranaka na medije u Makedoniji"; "Evropa - Politika - Mediji"; "Uticaj stranih dopisnika na stav Zapada o situaciji u bivšoj Jugoslaviji"; "Represivni zakoni o medijima u Srbiji"; "Crna Gora između Srbije i nezavisnosti" te "Primjena Evropske konvencije – zaštita izvora informacija". Nažalost, nakon dva dana smjenjivanja govornika za govornicom dvorane koja pamti mnoge politički-glamurozne sarajevske skupove, ostaje pomalo otužna konstatacija izgovorena u foajeu: "Oдавno na temu medija nije organizovana veća i skuplja novinarska konferencija, sa više sjajnih učesnika, a sa manje rezultata i više uzalud potrošene energije". Kvalifikacija je sasvim blizu istini. Dva su ključna razloga za to. Velika potencijalna energija, znanje, iskustvo i kvalifikovanost učesnika konferencije naprosto su anulirani pogrešnim konceptom skupa, kreiranim uz najbolju volju na mjestu koje je daleko odavde, a na kojem nije prepoznat ni suštinski politički, ni suštinski medijski problem na prostorima bivše Jugoslavije. Kako je to rekla Borka Pavičević iz Beograda, "skup nema temu, jer tema nije ni srpski slučaj, ni bosanski slučaj, ni hrvatski slučaj itd. Nas opet guraju da razgovaramo o Srbiji, Bosni, Hrvatskoj itd. što nas navodi da ponovo vodimo rat, umjesto da pokušamo tematizirati pitanja politike, ljevice, ratobornosti, pacifizma i slično. Mi u Srbiji imamo vlast koja nema nikakve veze sa stvarnošću, imamo opoziciju koja ima sasvim malo veze sa stvarnošću i evo, sada, imamo nas koji takođe nemamo mnogo veze sa stvarnošću..."

Drugi problem skupa u Sarajevu bio je u činjenici da su neki od pozvanih učesnika sa strane, prije svega izvjesni Karsten Knolle, član Evropskog parlamenta i Gudrun Dometeit, urednica u redakciji za vanjsku politiku njemačkog nedjeljnika "Fokus", ljudi bez mnogo dodirnih tačaka sa ovdašnjom medijskom realnošću, pa i ljudi koji su u određenim momentima tokom Novosti o medijima, br 59 - serija I

izlaganja bili daleko ispod elementarne razine na kojoj se sa ovdašnjim novinarima i poznavateljima medijskih i političkih problema može razgovarati. Tema "Evropa-Politika-Mediji", zahtijevala je od organizatora da pred ovdašnje novinare koji veoma dobro znaju šta im se dešava, ali i šta se dešava u Evropi, dovedu kredibilniju ličnost od čovjeka koji je "novinarski zanat" učio u bivšoj Istočnoj Njemačkoj. I uz to, odnos između novinarstva i politike svodio na to da novinarski posao, kako je rekao, katkada mora da bude i špijunski. Istovremeno, reagujući na potpunu površnost u prezentaciji utisaka pomenute Gudrun Dometeit o zbivanjima u Srbiji, Petar Luković iz Beograda je cinično zamolio "da mu se ne objašnjava iz Njemačke šta se dešava u Beogradu, jer tamo se dešava ono što uvažena gospoda sa strane ne mogu ni da zamisle..."

Pojedini učesnici skupa su tokom svojih diskusija bez sumnje doticali značajna pitanja iz domena naznačene teme, te otvarali i neka druga kao što je, recimo, Željko Cvijanović postavio značajno pitanje "političke i svake druge korupcije unutar medija". Njemački organizator, međutim, očigledno nije imao previše afiniteta za ovu vrstu "internih problema" već je insistirano na poznatim prepričavanjima medijskih muka od države do države. Skup pod zvučnim nazivom "Regionalne konferencije" na kraju se pretvorio u lijepo i uspješno obavljen posao kojim će organizatori vjerovatno biti zadovoljni, a značajan novac utrošen ovom prilikom iz budžeta za podršku medijima u okviru Pakta Stabilnosti smatrat će se, korisno upotrijebljenim. Domaćim učesnicima iz novonastalih država na prostorima bivše Jugoslavije ostaje zadovoljstvo što su se ponovo vidjeli, mada se uglavnom isti krug tih ljudi često viđa po sličnim konferencijama. Poznavajući medijskih prilika na Balkanu ostaje gorak utisak da je sve moglo biti drugačije: Ili je skupa i po sastavu učesnika kompetentna konferencija mogla na mnogo konstruktivniji način tematizirati neka od nebrojenih aktuelnih i gorućih pitanja dramatične medijsko-političke situacije na ovim prostorima, ili je novac što je ostao u "Holiday inn-u" i oko njega mogao biti upotrijebljen na mnogo korisniji i svrsishodniji način. Ukoliko je to, u postojećem maniru kolanja međunarodnog novca namijenjenog podršci slobodnim medijima, uopšte nečiji istinski cilj.

(Zlatko Dizdarević)

U g r o ž a v a n j e n o v i n a r s k i h s l o b o d a u B i H

BiH – zemlja sa djelimično slobodnim medijima

Poznata američka asocijacija za istraživanje ljudskih sloboda Freedom House je u svom izvještaju za medije od 2000. godine Bosnu i Hercegovinu svrstala u zemlje koje su 1999. godine imale djelimično slobodne medije. Obzirom na nesređenu bh situaciju, koju karakteriše razvoj društva nakon krvavog rata, vlasnička transformacija, nacionalna izdjeljenost i prisustvo na političkoj sceni raznolikih političkih snaga – od izrazito ekstremnih do umjerenih, ova njena medijska kvalifikacija se ne može smatrati neuspjehom.

Novosti o medijima- na jednom mjestu o aktuelnim medijskim događanjima u Bosni i Hercegovini
Izlazi svakog drugog ponedjeljka na engleskom i bosanskom/hrvatskom/srpskom jeziku.
Tekstovi domaćih autora objavljuju se na jeziku kojim se autor služi.

Izdaje: **Media plan** i
novinska agencija **Safax**
Urednik: Zoran Udovičić

Redakcija u Sarajevu:
Patriotske lige 30/III, Sarajevo;
Tel/fax:+387 71 213 078, 206 542
E-mail: safax-mp@bih.net.ba

Kancelarija u Banja Luci – SOS –
otvoreni telefon za novinare:
Tel/fax: 078 (058) 313-524

<http://www.mediaplan.ba>

**PREŠTAMPAVANJE DOZVOLJENO
UZ NAZNAKU AGENCIJE I AUTORA**

**Vlada Republike Francuske podržava
izdavanje ovog servisa**

Bosna i Hercegovina ima prilično specifične pritiske na medijskoj sceni, koji dolaze kako od međunarodnih aktera, tako i od lokalnih vlasti. Osim što nema adekvatnih medijskih zakona, značajni su politički pritisci, zatim dodatni pritisci koji proističu iz teškog materijalnog položaja medija i nedostatka medijskog tržišta. Tokom 1999. u jednu radio stanicu je podmetnuta bomba, a jednu TV redakciju su napali demonstranti. Nakon objavljivanja članka o ratnom kriminalu, jedan novinar je teško ozlijeđen od bombe koja je postavljena u njegov automobil, a jedan medij je ugušen silom međunarodne zajednice. O svemu ovome ćemo opširnije govoriti tokom teksta, ali prije toga ćemo prezentirati glavne metodološke procedure i odrednice koje su eksperti iz Freedom House primjenili za prikupljanje podataka koji su temelj za klasificiranje medijske situacije u pojedinoj zemlji.

Prvi nivo analize je struktura medijskog sistema: zakoni i regulatorni mehanizmi i njihov uticaj na medijski sadržaj. Drugi fokus analize je politička kontrola nad medijskim sadržajem. Treća interesna sfera analize su aktuelni ekonomski pritisci na medijski sadržaj bilo od privatnih vlasnika ili vlade. I konačno, četvrti predmet analize je intenzitet aktuelnog nasilja nad medijima, kao što su cenzura, zastrašivanje, fizički napadi i ubistva medijskih profesionalaca.

Prve tri kategorije analize (zakoni, politika i ekonomija) bodovane su od 0 do 15, a četvrta od 0 do 5 pri čemu naglašavamo da niže bodovanje označava veću slobodu medija. Odvojeno su ocjenjivani štampani i elektronski mediji. Dakle, skala je tako uspostavljena da predstavlja opšti nivo slobode medija u svakoj od analiziranih zemalja. Za zemlje koje su ocijenjene od 0 do 30 bodova smatra se da imaju slobodne medije. One, bodovane od 31 do 60, su označene kao zemlje koje imaju djelomično slobodne medije, a bodovane od 61 do 100 kao zemlje koje zabranjuju slobodu medija. Bosna i Hercegovina je dobila 56 bodova.

Teško je samo na osnovu statističkog i analitičkog posmatranja, koliko god ono bilo revnosno, izvući pouzdane zaključke. Posebno zbog toga što u mnogim zemljama novinari ne iznose u javnost sve vrste pritisaka i ugrožavanja njihovog rada. Međutim, jedna opšta ocjena je moguća i dobar je pokazatelj društvenih zbivanja u pojedinim zemljama. Bar na osnovu rezultata koje je objedinila Freedom House, izvlačimo zaključak da su novinarske slobode srazmjerne ostalim ljudskim slobodama u pojedinim društvima. Uostalom, nije slučajno da su novinari i mediji u Evropi najviše ugroženi u Srbiji, dakle u režimu koji se smatra apsolutističkim i nedemokratskim.

Jugoistočna Evropa u 1999. godini – ispod evropskog prosjeka

U regionu jugoistočne Evrope, pod kojim mi smatramo Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Bugarsku, Hrvatsku, Makedoniju, Rumuniju, Sloveniju i Jugoslaviju, situacija sa slobodom medija je ispod evropskog prosjeka.

Unutar ove grupe zemalja, samo Bugarska i Slovenija su u izvještaju Freedom House procijenjene kao države sa slobodnom štampom. Bugarska je napredovala iz grupe sa djelomično slobodnim medijima u slobodnu grupu. U 1999. godini jedan bugarski novinar je bio pod istragom vlade, a drugi je napadnut nakon što je razotkrio korupciju u privatizaciji. Po bugarskom krivičnom zakonu, kleveta se kažnjava hapšenjem i visokom globom, ali ove mjere se nisu često sprovodile zadnjih godina. Slučaj Slovenije je najpozitivniji u cijelom regionu. Ograničenja u slobodi medija ne dolaze od strane vlade već se češće ispoljavaju u vidu samocenzure.

U regionu jugoistočne Evrope najobimniju kategoriju sačinjavaju zemlje sa djelomično slobodnim medijima. U ovoj grupi je pet zemalja: Albanija, Bosna i Hercegovina, Makedonija i Rumunija. Među ovim zemljama, Makedonija i Rumunija su najbolje ocijenjene (42 i 44 poena). Makedonski ustav zabranjuje cenzuru i garantuje slobodu medija i pristup informacijama tako da nije bilo značajnijeg kršenja slobode medija u ovoj zemlji tokom 1999. i početkom 2000. Stanje u Rumuniji je nešto teže. Tamo postoji zabrana klevete, etiketiranja, “napadanja vlasti” i širenja “lažnih informacija” koje mogu ugroziti nacionalnu bezbjednost. Novinari mogu biti zatvoreni ukoliko ih se okrivljuje da su počinili ovakav prestup. Prema izvještaju organizacije Freedom House o Rumuniji, u 1999. je 6 novinara optuženo za etiketiranje i klevetu, jedan izvještač je uhapšen zbog otkrivanja korupcije, dva su napadnuta dok su istraživali gradilište, a jednom novinaru su ukrali rukopis i gurnuli ga iz brzog voza.

Ostale dvije zemlje, prema Freedom House, sa djelomično slobodnim medijima su: Albanija (56 bodova) i Bosna i Hercegovina (56 bodova) koje su zapravo veoma blizu kategoriji u kojoj mediji nisu slobodni (61 –100 bodova). Albanski krivični zakonik zabranjuje klevetu javnih zvaničnika i simbola. Kazne su u rasponu od novčane kazne do 3 godine zatvora. Albaniju karakteriše prilično veliki broj medija: jedna javna RTV, 30 privatnih TV stanica, 20 privatnih radio stanica i 250 registrovanih štampanih medija. U 1999. je ubijen jedan albanski novinar nakon što je objavio jedan tekst.

Dvije zemlje jugoistočne Evrope koje radikalno sprečavaju slobodu medija u 1999. i 2000. su Hrvatska i Jugoslavija, te su shodno tome svrstane u grupu u kojoj mediji nisu slobodni. Iz današnje tačke gledišta možda čudi kako se Hrvatska našla u grupi sa Jugoslavijom, ali izvještaj Freedom House je pravljen za vrijeme vladavine HDZ-a, dakle za vrijeme kada su postojali intenzivni pritisci na pojedine medije. Hrvatski krivični zakonik je omogućavao da svako ko je optužen za uvredu vlasti može biti kažnjen i do 3 godine zatvora. Monopol nad štamparijama i distribucijom imala je HDZ, te je tako bilo dozvoljeno vlastima da sprovedu dodatni pritisak na medije u Hrvatskoj. Štaviše, do kraja 1999. vlasti su kontrolisale glavne državne elektronske medije i efikasno ograničavale doseg privatnih medija. Tokom 1999. novinari su bili meta zastrašivanja, prijetnji smrću, policijskog ispitivanja i optuživanja za verbalne napade na vlasti. Nakon što je HDZ izgubila vlast početkom 2000., utemeljeno je očekivanje da će Hrvatska biti među prvim zemljama u regionu (poslije Slovenije i Bugarske) koja će dozvoliti slobodu štampe i slobodu informisanja.

Zemlja u regionu koja je ocijenjena najlošije na skali slobode medija je Jugoslavija sa 81-im bodom. Sa tako visokim nivoom opstrukcije slobode izražavanja i komunikacija, Jugoslavija pripada grupi od 20 zemalja sa najžešćom diktaturom na svijetu, a koje imaju 80 i više bodova (kao što su Bjelorusija sa 80 bodova, Burundi sa 83, Afganistan sa 90 ili Kuba sa 94). Pod pokrićem Zakona o javnom informisanju iz 1998. vlasti su započele seriju napada protiv nezavisnih medija i novinara, da bi ih intenzivirale u toku NATO kampanje sredinom 1999. godine. Ovaj "medijski rat" kulminirao je predhodnih mjeseci i sedmica kada su vlasti započele pravu ofanzivu na preostale nezavisne medije, dovodeći zemlju na ivicu građanskog rata. Novinari i medijski profesionalci su konstantno izloženi sudskim procesima, zastrašivanju, prijetnjama smrću i pokušajima ubistva.

Bombama na novinare

Tragični vrhunac atakovanja na novinare u BiH desio se 22. oktobra 1999. godine kada je izvršen atentat na direktora i glavnog i odgovornog urednika "Nezavisnih novina" i NES radija iz Banja Luke, Željka Kopanju. Pod njegov automobil podmetnuta je bomba koja se aktivirala nakon paljenja vozila. Kopanja je preživio, ali su mu amputirane obje noge. Taj monstruozi napad uslijedio je nakon niza članaka u "Nezavisnim novinama" o finansijskim i drugim zloupotrebama vlastodržaca u Republici Srpskoj, a ocjenjuje se da je gnjev srpskih ultranacionalista posebno izazvala serija tekstova u kojima se po prvi put u tom entitetu u nekom glasilu istraživačkim postupkom otvorio dosije zločina srpskih ekstremista u proteklom ratu nad Bošnjacima, Hrvatima i drugima koji nisu srpske nacionalnosti. Očita je namjera bila da se auto-bombom ušutkaju Kopanja i njegova glasila, ali i zastraše mediji i novinari u Republici Srpskoj i BiH. Pokušaju ubistva Željka Kopanje prethodila su pisma i ucjene, prijetnja njemu i članovima porodice. Petnaestak dana prije atentata traženo je da plati svoju i sigurnost porodice sa 5000 DEM. Važno je napomenuti da su njegova supruga i sin, samo sticajem okolnosti, izbjegli posljedice eksplozije od koje je stradao Kopanja. Kopanja je nakon oporavka nastavio da obavlja svoje novinarske i uredničke dužnosti i, stiče se utisak, nije promijenio uređivačku koncepciju.

Drastičnije zastrašivanje poslanika javnog informisanja u Republici Srpskoj rezultiralo je i prijetnjom ministru informisanja u Vladi tog entiteta Rajku Vasiću. Njemu je zapaljen prazan automobil. Vršilac dužnosti predsjednika Srpske radikalne stranke Mirko Blagojević na jednom mitingu optužio je Vasića da je "učinio zločin nad srpskim narodom" i da je zbog toga zasjedao "prijeki četnički sud", a odluka takvih sudova je u pravilu smrtna kazna. Vasiću se prijeti jer se neke njegove izjave nisu svidjele srpskim ekstremistima. Takođe, srpski ultranacionalisti demolirali su Radio Osvit u Zvorniku koji slovi kao nezavisna stanica, pri čemu je nanesena velika materijalna šteta.

Na prostorima gdje dominira HDZ sredinom prošle godine desio se i težak fizički napad na novinare nezavisnog "Novog lista" iz Rijeke, koji je vrlo kritično pisao o tadašnjem hrvatskom predsjedniku Tuđmanu i politici HDZ-a. Dvije neidentifikovane osobe izvele su iz hotela u zapadnom Mostaru novinare Roberta Franka i Ronalda Brnjalja i teško ih pretukli, pri čemu je jednom od njih smrskana desna šaka "da ne bi mogao pisati".

Izdajnici nacionalnih interesa

Česti su zahtjevi redakcijama i novinarima da se nešto mora objaviti ili ne može objaviti. Na udaru su posebno opštinske novine i rtv stanice. Upućuju ih lokalni funkcioneri, partijski čelnici na vlasti, pojedini članovi savjeta medija, pa nerijetko i osobe iz političkog i ekonomskog podzemlja. U novinarskim krugovima zna se za bezbroj sličnih slučajeva, ali se novinari medija, koji nisu pod prismotrom institucija međunarodne zajednice, boje da ih javno iznesu. Čutanje nad ovakvom praksom posljedica je i odomaćenog shvatanja da su vanredakcijski zahtjevi prema urednicima lokalnih glasila, koje su osnovale opštinske vlasti, sasvim legitimni i legalni, jer su rukovodni kadar postavili na to mjesto upravo čelnici lokalne vlasti.

Najočitiji primjer takvog shvatanja je spor iz aprila prošle godine između novinara iz Zenice i načelnika ovog grada Ferida Alića. Tada su odgovorni urednik TV Zenica Medina Delibašić, odgovorni urednik Radio - Zenice Spahija Kozlić i šef informativno-prodajnog centra sarajevskih "Večernjih novina" u Zenici Selvedin Avdić uputili pismo Visokom predstavniku povodom pritisaka i neprihvatljivih zahtjeva zeničkog gradonačelnika Ferida Alića. Neposredan povod je bio zahtjev Alića direktoru RTV Zenica Remziji Hukeljiću da smijeni Delibašićku i Kozlića ili će i sam biti smijenjen. Razlog zahtjeva je to što je RTV Zenica objavila pismo jednog udruženja Aliji Izetbegoviću i Carlosu Westendorphu u kojem se kritički govori o stanju u Zenici, gdje je na vlasti Izetbegovićeva SDA. Prijetnje gradonačelnika bile su upućene i povodom odbijanja povrata stanova Srbima i Hrvatima njihovim predratnim korisnicima, o čemu je ovaj medij izvještavao.

Nakon oštrog upozorenja međunarodne zajednice, načelnik Alić je povukao svoje prijetnje, ali su se pritisci nastavili na drugi način. Tako je već na samom početku ove godine sindikalni odbor RTV Zenica protestovao zbog neizvršavanja finansijskih obaveza općine prema mediju. Iz sindikalnog saopštenja se može dobiti podatak da je općina uplaćivala samo sedminu potrebnih sredstava. U Zenici vlada mišljenje da je "mačehinski" odnos zeničkih vlasti ustvari kazna ovom "neposlušnom" mediju koji nije objavljivao informacije kakve su odgovarale tamošnjoj vladajućoj koaliciji.

U aprilu ove godine na vidjelo je izašla "prismotra" dva nezavisna novinara iz Livna. Riječ je o vlasnicima i urednicima radio stanice Studio N – Željki Mihaljević i Frani Mioču. Anonimni pisci letaka su pozivali na njihov linč, a umjesto zaštite lokalne vlasti su izjavljivale da novinari ni njima nisu po volji. Evo šta je jednog aprilskog jutra osvanulo na letcima u Livnu:

"Hrvatska braćo i sestre, već dulje vrijeme u našem gradu djeluje radiostanica pod imenom Studio N, navodno nezavisna radiostanica. Financiranu od strane međunarodnih mešetara, vode je "nezavisni novinari": Frano Mioč, konspirativno Cezar, bivši predsjednik Općinske Konferencije Socijalističkog saveza radnog naroda Livno (polufabrikat četnika Borka Arnauta) i Željka Mihaljević, zvana Jovanka (nekad Srpkinja, nekad Hrvatica, a najčešće ništa), bivša voditeljica marksističkog centra u Livnu. (...) Ne za šaku, već za obilje opranih dolara i maraka, ona i on postaje preko noći "neovisni i demokratski nastrojeni novinari". (...) U protuhrvatskom djelovanju stekoše njih dvoje poveliko i podugačko iskustvo. (...) Braćo i sestre, prepoznajte konačno među sobom bijedne plaćenike čiji je jedini interes što deblji vlastiti novčanik i što više ocrnjivanja svega što ima hrvatski predznak. (...) Međunarodni službenici, ne plaćajte više naše domaće izdajnike (pala im je cijena), jer je njihova mržnja prema svemu što je hrvatsko tolika da će svoju zadaću za vas obavljati i badava "

Na zahtjev Ureda visokog predstavnika u BiH, da se povede istraga o ovom pozivu na linč novinara, odgovorio je predsjednik kantonalne vlade Mirko Mihaljević:

"Dužni smo odmah na početku, poradi istine, reći javnosti i svima koji ovaj letak dovode u bilo kakvu vezu s Vladom, da su na krivom putu i u velikoj zabludi, osim ako ovaj letak nije smišljen poradi drugih radnji i viših ciljeva. Treba odmah kazati da bi autor ovog letka mogao biti bilo tko: frustrirani gubitnici na nedavnim izborima, neki predstavnici međunarodne zajednice

kojima ovdje ništa ne valja, bolesni pojedinci, zavidne kolege, pa i sami novinari prozvani u letku. (...) Na koncu moramo kazati da nitko nema ekskluzivno pravo sebe nazivati neovisnim ili ovisnim ako o tome javnost ima drugačije mišljenje. Oni su ono što javnost kaže, a mi o bilo čijem pisanju, neovisnosti i tome slično, nećemo govoriti – ne bar za sada” – rekao je Mihaljević, koji je prošlog mjeseca, velikim razlogom i zbog ovakvog, očigledno neprijateljskog odnosa prema ovim novinarima, smijenjen od strane Visokog predstavnika.

U januaru ove godine, ozbiljnim prijetnjama bio je izložen Hasan Handžić iz Tuzle, novinar nezavisnog lista “Dani”. Handžiću je u više navrata prijećeno smrću, a po njegovom kazivanju, nakon jedne vrlo ozbiljne prijetnje od strane neidentifikovanih naoružanih lica, morao je napustiti sa porodicom stan i skloniti se na sigurno mjesto. Predpostavlja se da je razlog prijetnji bila serija tekstova objavljenih u “Danima” koja se bavi kriminalnim aktivnostima smjenjenih i aktuelnih ministara u Tuzlanskom kantonu.

U Tuzli, koja inače važi za demokratsku i liberalnu sredinu, permanentnim pritiscima izložen je i list “Front slobode”. Nakon serije tekstova u kojima je ovaj list na argumentovan način dokazao da je Tuzla jednoj svojoj ulici dala ime SS oficira Muhameda Hadžiefendića, redakcija je stalno bila izložena telefonskim prijetnjama. Jednog dana ulaz u redakciju je osvanuo sa iscrtanim kukastim krstovima, a drugi put je ispod vrata ubačen spisak ljudi za odstrjel. Glavnom i odgovornom uredniku Sinanu Aliću upućuje se anonimna prijetnja uz napomenu: “povedi malo računa, imaš divnog sina”. Poslije serijala “Pravo na neodgovornost” u kome je razotkriveno ponašanje ex-ministra pravde Tuzlanskog kantona Šemse Softića, autoru ovoga teksta Sinanu Aliću stižu anonimne telefonske i pismene prijetnje.

Udruženje Hrvatskih vojnih invalida (HVIDRA) zaprijetilo je trojici novinara hrvatske nacionalnosti - Peji Gašpareviću (novinska agencija HINA, čije sjedište u Zagrebu), Mariji Topić - Crnoja (EROTEL) i Blažici Krišto (HRTV Oscar C) - pod optužbom da izdaju hrvatske interese u BiH, jer su prisustvovali stručnom seminaru Nezavisne komisije za medije (IMC) u Mostaru.

I na koncu, jedan prilično specifičan slučaj. Vjerski vođa muslimana u BiH reisu-l-ulema Mustafa efendija Cerić javno je optužio urednicu i voditeljicu Dnevnika TV BiH Midhetu Kurspahić što je u vrijeme Ramazana, a povodom katoličkog Božića upotrebljavala, uz ostalo, formulaciju Isus Krist, a ne kako bi po Ceriću trebalo Isa - prema Kur'anu. On okrivljuje Kurspahićku da se nije ponijela kao dobra Bošnjakinja muslimanka optužujući nju i kuću u kojoj radi za “katoliziranje muslimana”.

Pravo kao sredstvo pritiska

Pritisak vlasti na medije i novinare izražen je i u sudskim sporovima povodom novinarskih napisa. Glavni i odgovorni urednik nezavisnog nedjeljnika “Slobodna Bosna” Senad Avdić osuđen je u dva navrata na uslovne kazne, a treći put oslobođen. Da je i tada osuđen, zatvor bi mu bio neminovan. No, i u tom slučaju vlast je demonstrirala silu šaljući u ranim jutranjim satima 20. augusta prošle godine sudske policajce po Avdića u redakciju, u vrijeme zaključivanja lista. Policajci mu nisu dozvolili da komunicira bilo s kim. Prisilno je doveden, dakle, radi oslobađajuće presude. Protiv Avdića je podneseno 15 krivičnih prijava, a u sličnoj situaciji je bio i glavni i odgovorni urednik drugog sarajevskog nezavisnog nedjeljnika Senad Pećanin, kao i urednici i novinari u toj redakciji, koji su bili izloženi verbalnim, fizičkim i sudskim pritiscima. Dolazak sudskih policajaca po Avdića i oslobađajuća presuda došli su nakon što je Visoki predstavnik Carlos Westendorph 30. jula 1999. u sklopu intervencija u pravosudnom sistemu suspendovao klevetu kao krivično djelo i zatražio njeno zakonsko premještanje u građanski postupak. U argumentaciji je iznesena potreba zaštite istraživačkog novinarstva.

Bosansko–hercegovački novinari sa odobravanjem su primili odluku Visokog predstavnika Carlosa Westendorpha da se iz krivičnih zakona u Federaciji i Republici Srpskoj isključi zatvorska kazna za počinjenu uvredu i klevetu. Iznenadjenje je međutim stiglo od federalne vlade koja je umjesto zakonske kazne predložila zakon o naknadi štete prouzrokovane klevetom i uvredom. Po njemu su za slučaj da sud utvrdi krivicu novinara za nanošenje uvrede i klevete predviđene drakonske novčane kazne, koje novinari ne bi mogli platiti, što znači da bi ih opet sačekao zatvor. Reagovali su i federalni ombudsmeni, koji su

predložili da se u takvim slučajevima novinar ili medij samo simbolično novčano kažnjavaju (npr. 1 KM), a da se presuda o krivici javno objavljuje u mediju gdje je saopštena uvreda.

Media Plan je pravio telefonsku anketu na ovu temu među 150 građana iz Sarajeva i po 100 iz Zenice i Tuzle. Ispitivanje je provedeno od 14–17 januara. Građani ne prihvataju zatvorske i visoke novčane kazne za novinare: 44,7 % anketiranih Sarajlija, 62 % Tuzlaka i 68 % Zeničana smatraju da za slučaj uvrede ili klevete novinar treba da bude simbolično novčano kažnjen, a da se eventualna presuda o krivici objavi u novinama.

Ombudsmeni Federacije Bosne i Hercegovine Vera Jovanović, Esad Muhubić i Branka Raguž su 16. maja 2000. godine objavili izvještaj o slobodi medija u zakonskim rješenjima u kantonima Federacije BiH. Poznato je, da je po Dejtonskom ustavu BiH, a ranije i po Vašingtonskom sporazumu o osnivanju Federacije BiH, nadležnost za zakonsko regulisanje medija u rukama kantona Federacije. U izvještaju se posebno skreće pažnja na zakonska rješenja koja obavezuju evidentiranje medija u kantonalnim ministarstvima za obrazovanje, što, po ombudsmenima, stvara pretpostavke za političke pritiske za medije.

Osnovni nedostaci uočeni u zakonima koji su već na snazi, kao i u onim koji su u pripremi, zajednički su za sve kantone u Federaciji Bosne i Hercegovine. To se posebno odnosi na odredbe o vođenju evidencije medija, koja je od tehničke mjere (evidencija) praktično pretvorena u mjeru suštinskog značaja. Jer, ukoliko se propusti prijava za evidenciju ili promjena podataka nužnih za evidenciju, ovim zakonima se zabranjuje publikovanje štampe, odnosno prijeti odgovarajućim novčanim kaznama.

Evidencija medija upitna je kategorija, jer se u tim odredbama, makar i sa zakonskim ograničenjima, daju izvjesna ovlašćenja izvršnoj vlasti nad medijima. “Upis u evidenciju” se, naime, prema ovim zakonima, vodi u ministarstvima kantona (kod jednih kantona ona se zovu ministarstvima za informacije, a kod drugih – ministarstvima za poslove informiranja).

Da ta mjera ipak nema samo formalnu prirodu “vođenja evidencije” vidi se i iz ovoga: ova su ministarstva, naime, ovlaštena da vode “nadzor nad zakonitošću rada medija u kantonu”. Šta “nadzor nad zakonitošću” tačno podrazumijeva, ne precizira se niti u jednom od ovih zakona, pa to može predstavljati dodatnu mogućnost zloupotreba. Pretpostaviti je da se ipak misli na zakonitost rada formalno-pravne prirode (jer se u svim zakonima posebno odvajaju nadzor nad uređivačkom politikom medija koji se “prepušta” redakcijama i profesionalnim udruženjima), ali i nadzor nad formalno-pravnim aspektima djelovanja medija može predstavljati osnov ograničavanja medijskih sloboda u rukama izvršne vlasti.

Suštinsko je pitanje kome je potrebna ova vrsta evidencije medija, pogotovo u “ministarstvima nadležnim za informisanje”, kad su i mediji kao i sve druge firme obavezni da prethodno prođu proces sudske registracije i, uz to, postupak evidentiranja-registracije u zavodima za statistiku (što je uslov za postupak formiranja svake firme). Praktično, mediji se tri puta moraju “evidentirati” – jednom u zavodima za statistiku, što i jeste pravo mjesto ako je u pitanju postupak pukog evidentiranja, i drugi put, u ministarstvima “nadležnim za informisanje”, dakle u organima izvršne vlasti, a elektronski mediji i treći put – kod Nezavisne komisije za medije, koja je pod kontrolom međunarodne zajednice.

Ova mjera “upisa u evidenciju” preuzeta je iz sistema socijalističke vlasti u kojem je bila osnov za dodatnu, makar i formalnu, kontrolu medija. Ni sadašnje izvršne vlasti očito ne žele se odreći mogućnosti takvog “nadzora” nad medijima, makar i posredstvom mjere koja samo naizgled djeluje bezazleno, a koja im osigurava prikriveni način kontrole nad medijima.

Prava priroda odnosa vlasti prema medijima vidi se najviše iz kaznenih odredbi, koje sadrže svi ovi zakoni, prema kojima se propust izdavača i urednika medija da na vrijeme izvrše “upis” ili “dopunu evidencije” strožije sankcioniše nego, recimo, “propust” samih organa vlasti koje novinarima uskraćuju tražene informacije. Takav pristup logična je posljedica netransparentnog rada organa vlasti, koji i na ovaj način štite svoju zatvorenost i pravo favorizovanja samo određenih, njima naklonjenih medija i novinara. Takva je praksa izražena gotovo na svim nivoima vlasti u Federaciji BiH i predstavlja jedan od osnovnih vidova ograničenja medijskih sloboda.

Ovakve primjedbe upućuju se i Nezavisnoj komisiji za medije (IMC) u čijoj je nadležnosti izdavanje licenci i frekvencija za emitovanje radio i tv stanicama. Svi elektronski mediji su dužni da se registruju kod ove komisije i zatraže dozvolu za rad. Ta dozvola im može biti uskraćena ili naknadno oduzeta ukoliko se ne pridržavaju odredbi o ponašanju medija koje je takođe sročio IMC. Riječ je npr. o istinitom izvještavanju, poštivanju postulata Dejtonskog sporazuma, neširenju nacionalne i vjerske mržnje... Praktično riječ je o poštivanju univerzalnih vrijednosti. Međutim, pojedini kritičari ove komisije, koju je inače osnovala međunarodna zajednica, kažu da IMC može pod plaštom spomenutih regula ponašanja da uskrati dozvole za emitovanje medijima koji nisu po mjeri međunarodne zajednice.

Najradikalnije djelovanje međunarodne zajednice prema medijima zbilo se kada je Nezavisna komisija za medije (IMC), uz obezbjeđenje jedinica SFOR-a, sprovela 17. februara akciju zatvaranja hrvatske televizije u BiH "EROTEL". Akcija, u okviru koje je prekinut EROTEL-ov signal iz studija u Mostaru, dogodila se na Mikuljači, nekoliko kilometara sjeverno od Mostara, čime je onemogućena bilo kakva transmisija programa ove televizije. Takođe, na još nekoliko lokacija u takozvanom hrvatskom dijelu Bosne izvedeni su tehnički zahvati čime su, sada već bivši, EROTEL-ovi predajnici stavljeni u funkciju Federalne televizije. Nezavisna komisija, osnovana od strane međunarodne zajednice, koja ima regulatornu ulogu u radu elektronskih medija u oba bh entiteta, je još 15. novembra prošle godine izrekla zabranu rada EROTEL-u zbog nelegalne transmisije programa hrvatske televizije u BiH i neprihvatanja privremene dozvole za emitovanje. No, sama akcija gašenja je izvedena tek tri mjeseca kasnije, nakon neuspjelih pregovora, ali i promjene vlasti u Hrvatskoj kada je EROTEL izgubio podršku centralne vlasti u Hrvatskoj. Hrvatska strana u BiH je ovu akciju okarakterisala kao političku, kojom se želi ograničiti informiranje Hrvata u BiH. Međutim, IMC akciju smatra pravno dozvoljenom, jer EROTEL nije poštovao principe radio difuzije u BiH i propise IMC-a koja ovlašćenja crpi iz međunarodnih odluka o BiH.

Specijalna vrsta pritiska na medije - uskraćivanje informacija

Jedan od fundamentalnih principa vlasti u zapadnim demokratskim društvima je upravo odgovornost vlasti građanima koji su je izabrali. Ideal demokratskog društva je da građani moraju biti informisani o odlukama koje donosi njihova vlada, o načinu na koji se donose te odluke i ko ih kreira. Međutim, onaj ko posjeduje informacije ima moć, tako da se one često skrivaju od javnosti, jer to omogućava autoritativniju vladavinu.

U Bosni i Hercegovini postoji deklarativno pravo sadržano u entitetskim ustavima da su mediji slobodni, kao i da je slobodan pristup informacijama. Međutim, opšte odredbe daleko da su mogle popraviti situaciju na terenu. Novinari u BiH najbolje znaju koliko je teško, bez ličnih poznanstava sa pojedincima iz vlasti, doći do relevantnih informacija. Osim arogantnih ministara i njihovih zamjenika, pristup informacijama su često kočile i njihove sekretarice, pa čak i portiri u državnoj službi. Međunarodna zajednica, svjesna da demokratskog preobražaja BiH nema bez pune transparentnosti u radu državnih organa, je zbog toga odlučila da nametne zakon o slobodi informisanja. OHR i OSCE su se latili posla da izrade zakon o slobodi informisanja, nalik rješenjima koja postoje u zapadnim zemljama. Trenutno specijalna savjetodavna grupa sastavljena od stranih i domaćih eksperata razmatra rješenja koja su predložili OHR i OSCE, te će se zakon, nakon primjedbi, dati u javnu raspravu. Njegov konačni nacrt, koji će ići u parlament, očekuje se uskoro.

Po ovom prijedlogu zakona predviđeno je da se novinarima, ali i običnim građanima, omogući pravo pristupa dokumentaciji ili zapisima u posjedu vladajućih struktura. Pod tim se podrazumjevaju ministarstva i parlamenti na svim nivoima vlasti, sudovi, ali i velika državna preduzeća, kao što su Elektroprivreda, PTT, Vodovod, koja su upravo pod kritikom javnosti zbog nedovoljno transparentnog poslovanja. Zakon uključuje i pravo pojedinaca na pristup dokumentima koji se odnose na njih, te pravo da isprave faktički netačne informacije.

Predsjednik Nezavisne komisije za medije (IMC) Krister Thelin je izjavio da je Savjetodavnoj grupi za izradu bih zakona predložio tri postulata koja trebaju ući u budući zakon. To su: 1. *Zahtjev za dobivanje informacije treba biti neformalan*. Ovo je posebno značajno jer mnoge državne strukture i policijski organi traže službene dopise iz medija da daju bilo kakvu informaciju; 2. *Brzo dostavljanje informacije*. Naime, novinari u BiH čekaju i po nekoliko dana da dobiju informaciju, koja je često dostupna istog dana. Stoga Thelin predlaže rješenje kao u Švedskoj, da informacija treba biti dostavljena istog dana; 3. *Informacije su u potpunosti besplatne, uključujući i troškove kopiranja i slanja koje treba da napravi državni organ*; 4. *Mogućnost da se sudskim putem dobije informacija, ukoliko bude uskraćena, kao i odgovornost pred sudom onih koji nisu htjeli dati informaciju*.

Velika uloga međunarodne zajednice

Pregled karakterističnih slučajeva kršenja novinarskih prava pokazuje da se u BiH pritisci na novinare vrše na različite načine i različitim intenzitetom. Evidentno je, posebno ako se situacija uspoređi sa stanjem u Srbiji, da država ne vrši klasičnu presiju na medije u smislu da zatvara neposlušne medije ili im na neki drugi način uskraćuje ili sputava slobodu rada. Međutim, na sceni su brojni pritisci i prijetnje pojedinaca iz vlasti – uglavnom lokalnih funkcionera, zatim pojedinih nacionalnih ekstremista, privrednika ili korumpiranih državnih službenika. Vidjeli smo da su ovakve prijetnje u nekoliko navrata bile vrlo ozbiljne, te su, kao u slučaju Željka Kopanje i novinara riječkog “Novog lista” završile krvavo i sa teškim posljedicama. Takođe, u pozadini ovakvih napada su, za Bosnu već uobičajene optužbe, da neko radi, odnosno piše protiv nacionalnih interesa. Dakle, Kopanja je zamalo ubijen, zato što je, između ostalog, pisao o ratnim zločinima ljudi iz vlastitog naroda. Robert Frank i Ronald Brnalj su isprebijani što su kritikovali predsjednika Tuđmana i hrvatsku državu, tuzlanski “Front Slobode” je pod stalnim prijetnjama što podcrtava negativne pojave u bošnjačkoj vlasti i kritikuje bošnjački nacionalizam itd. Generalni zaključak bi mogao biti da su razni ekstremisti uzeli “stvar” u svoje ruke i da, često uz indolentan odnos vlasti, relativno nesmetano djeluju prema medijima.

Potrebno je još istaći ogromno interesovanje međunarodne zajednice za bosanskohercegovačke medije. Opšte je mišljenje da je značajan broj medija u bivšoj Jugoslaviji bio generator rata, tokom sukoba u BiH snažno propagandno sredstvo tri zaraćene strane, a da su neposredno nakon rata mnogi mediji bili remetilački faktor u uspostavljanju međunacionalnog pomirenja. Međunarodna zajednica je ogromnim novčanim ulaganjima u nezavisne i otvorene medije donekle promijenila ovdašnji medijski usud. Stvoren je niz medija koji su tolerancijom u svojim programima i emitovanjem objektivnih informacija započeli proces nacionalne i političke saradnje u BiH. Takođe, prvo privremeno povjerenstvo za medije OSCE, a potom i Nezavisna komisija za medije, su sankcionisali pojavu “jezika mržnje” u medijima i svako druge netačno ili izrazito neobjektivno informisanje. Već u ovom trenutku možemo konstatovati da blizu 500 egzistirajućih medija u BiH ne koristi više propagandni ili nacionalno huškački riječnik i u značajnoj mjeri poštuje novinarske standarde u profesionalnom izvještavanju. To je uspjeh neslućene vrijednosti. Takođe, inicijativom međunarodne zajednice ukinuta je kazna zatvora za novinare u slučaju klevete, a u pripremi je zakon o slobodi informiranja koji će otvoriti put novinarima za saznavanje informacija iz domena rata državnih organa. U nekoliko navrata predstavnici međunarodne zajednice (OHR) su vrlo energično djelovali u zaštiti novinara. Gradonačelniku Zenice je oštro zapriječeno zbog prijetnji Radio Zenici, a čelni ljudi Livanjskog kantona su smijenjeni, između ostalog i zbog prijetnji novinarima Studija N. Pored toga misija OSCE u BiH je otvorila i “Liniju za pomoć novinarima”. Uz punu diskreciju novinari su u mogućnosti da prijave prijetnje preko Internet stranice: www.oscebih.org. Ne treba sumnjati da će OSCE istražiti sve prijavljene slučajeve i poduzeti mjere prema onima koji ugrožavaju poslenike javne riječi.

I na kraju još jedan zanimljiv podatak. Anketa OSCE, provedena među predstavnicima 50 medija koja je provedena tokom marta ove godine, pokazala je prilično tmurnu sliku medijske situacije u našoj zemlji – devedeset i dva posto novinara smatra da je status prava

novinara nezadovoljavajući. Govoreći o trenutnim trendovima 50% je odgovorilo da je nivo ugroženosti novinara u porastu, dok 38% smatra da će broj kršenja prava novinara stagnirati.

Sedamdesetčetiri posto učesnika ankete osjeća da je njihova sloboda izražavanja i kretanja ograničena, a 62 % novinara je prilikom obavljanja svog posla iskusilo zastrašivanje i uplitanje, uključujući direktni i indirektni pritisak od strane političkih stranaka kao i izabranih ili naimenovanih vladinih zvaničnika.

Anketa je pokazala i da novinari u BiH mnoge incidente ne prijavljuju. Ukoliko se ipak odluče da to i učine, slučajeve radije prijavljuju međunarodnim organizacijama ili udruženjima novinara, nego policiji.

Na pitanje kako da se poboljša situacija sa pravima novinara u BiH, 40% novinara je istaklo da se mora povećati obaviještenost javnosti. S druge strane 49% smatra da se sudski slučajevi i aktivnosti policije moraju pažljivije pratiti. Samo jedna trećina ispitanika misli da domaći pravosudni sistem garantuje njihova prava. (SAFAX)

U izvještaju su kao izvori korišteni:

Arhivska građa Media plan Instituta i agencije SAFAX

“Novosti o medijima”

Izvještaj Helsinškog komiteta o pritiscima na novinare u BiH 1999. godine

Izvještaj Freedom House o stanju medija u svijetu do 2000. godine

Zvanična saopštenja OSCE i IMC

Izvještaj ombudsmena FBiH, maj 2000.

T r a n z i c i j a I M C - a

Domaći kadar preuzeo veći dio rukovodnih mjesta

U Nezavisnoj komisiji za medije (IMC) u toku je prenošenje ovlaštenja na domaći kadar, koji je do sada činio većinski “staf” komisije, ali, ipak, bar formalno, nije se nalazio na rukovodnim funkcijama. U IMC-u je do sada bilo zaposleno 70 ljudi, od čega su dvije trećine bili bh državljani. Nakon ove tranzicije u IMC-u ostaju samo četiri stranca. Generalni direktor je ostao Švedanin Krister Thelin, dok je njegov zamjenik takođe stranac. Međutim, šefovi specijalnih odjeljenja koja sačinjavaju komisiju su sada domaći ljudi. Tako je šef pravnog odjela Helena Mandić, inžinierskog Čedomir Marković, a odjela za izdavanje dozvola Emir Powlakić. Nekadašnja monitoring sekcija koja se bavila praćenjem pridržavanja IMC pravila u elektronskim medijima i žalbama se sada podijelila na dva dijela – odjel za praćenje pridržavanja pravila na čijem čelu je Jasmin Mušović i odjel za standarde i žalbe, koji od sada vodi Dunja Mijatović. Na čelu administrativnog odjela je Nataša Kahler, odjela za finansije Amela Mandić, dok odjel za odnose sa javnošću vodi Zinaida Babović.

Tranzicija IMC-a je bila očekivana. Već od samog njenog osnivanja 1. augusta 1998. godine, Ured visokog predstavnika (OHR) kao glavni osnivač, je naglašavao da će komisiju samo u početku voditi stranci, dok će postepeno rukovodne funkcije preuzimati domaći kadar. “Mi od samog osnivanja imamo domaći potencijal koji je znao da će postepeno doći do tranzicije” – kaže nam Zinaida Babović, šef odjela za informisanje. Po njenim riječima, tokom ovog dvogodišnjeg perioda domaći kadar je obučavan, tako da su se sada u potpunosti stekli uslovi za njihovo puno uključivanje u vođenje komisije.

U završnom dokumentu Madridske deklaracije iz '98. godine, stoji da će Nezavisna komisija za medije upravljati frekvencijskim spektrom do usvajanja Zakona o telekomunikacijama, odnosno stvaranja Agencije za telekomunikacije na nivou države. Kako je taj zakon prošle godine i usvojen (mada Agencija u pravom smislu nije postala operativna), stvorili su se uslovi da domen izdavanja dozvola i frekvencija radio i tv stanicama počne izlaziti iz

ruku stranaca. Međutim, dijelom iz političkih, a dijelom iz praktičnih razloga odlučeno je da ova funkcija ostane i dalje u rukama IMC-a. "Tendencija u svijetu je da se vrši unifikacija regulacije rada elektronskih medija i telekomunikacija. Tačno je da je prije dvije godine bila predviđena raspodjela nadležnosti između Agencije za telekomunikacije i IMC-a. Međutim, sada se ide na varijantu, koja je karakteristična za većinu evropskih zemalja, da cijela oblast 'broadcasting'- a i telekomunikacija bude pod jednom kapom" – rekla nam je Zinaida Babović.

No, bez obzira na pomak u odomaćivanju komisije, ona će još ostati pod supervizijom međunarodnih faktora. U ovom trenutku u BiH još ne postoje politički uslovi koji bi omogućili da jedna domaća institucija na nivou cijele države u rukama autoritativno drži jednu tako značajnu oblast, kao što je emitovanje elektronskih medija. Da li bi ikada "EroTel" predao frekvencije i predajnike Federalnoj televiziji da iza IMC-a nije stao SFOR i cijele međunarodna zajednica? Da li bi radio i tv stanice po Republici Srpskoj plaćale kazne zbog nepoštovanja medijskih pravila jedne domaće institucije iz Sarajeva?

Naravno da ne bi. Uostalom, Nezavisna komisija za medije dijeli sudbinu svih drugih segmenata života u izdijeljenoj Bosni, gdje je međunarodno djelovanje, koliko god ono nekada i bilo zrelo za kritike, pokretačka snaga funkcionisanja države.

(Radenko Udovičić)

Region

Ekonomsko stanje u medijima SRJ

Mediji u SRJ posluju u uslovima opustošene privrede, veoma niskog standarda, ekonomske nestabilnosti, pravne nesigurnosti i potpune nemogućnosti ikakvog planiranja razvoja – stoji u ekonomskoj analizi medija Srbije koju je izradio Media centar iz Beograda.

Prosječne plate novinara u Srbiji su oko 100 DM i isplaćuju se neredovno. Mnogi novinari su prinuđeni da rade dodatne poslove, van svoje struke, da bi mogli da prežive i prehrane porodice. Mediji su uglavnom pod kontrolom vlasti, a u ovoj godini izloženi su novoj snažnoj kampanji koja se prije svega ogleda u nastavku drastičnog kažnjavanja po Zakonu o informisanju. Pored izricanja, za jugoslovenske prilike, drakonskih kazni, mediji su izloženi i drugim, «suptilnijim» metodama pritiska, pa i gašenja.

Mizerna cijena novina

Krajem januara otvoren je stečajni postupak nad štamparijom "ABC Grafika" u kojoj se štampa nekoliko uticajnih dnevnih i periodičnih listova ("NIN", "Vreme"), a krajem aprila osporeno je vlasništvo "ABC Produkta", osnivača "Glasa". Sredinom maja državna štamparija "Borba", uprkos valjanom ugovoru, otkazala je štampanje najtiražnijem dnevniku "Blic" čime je taj dnevnik morao da prepolovi tiraž. Ranije je poništena i privatizacija najtiražnijeg dnevnog lista "Večernje novosti", koji je pripojen državnoj kompaniji "Borba".

Ključni problem štampanih medija je nerealno niska cijena listova uslovljena izrazito niskim životnim standardom u SRJ. Da bi se postigli evropski standardi, prema kojima cijena dnevnog lista odgovara cijeni jednog kilograma roto papira, dnevnicima bi trebali da koštaju 28, a ne sadašnjih 7 dinara, a nedeljnicima 70 dinara umjesto sadašnjih 30.

Veoma nizak standard života radikalno je smanjio broj kupaca novina, što je jedan od razloga da izdavači drže niske cijene. Prema jednom istraživanju, petoro do desetero ljudi čita jedan primjerak novina. S postojećim cijenama, štampani mediji rade praktično sa gubicima. Samo papir učestvuje u cijeni novina sa 55 do 60 odsto, a kada se tome dodaju troškovi štampanja, transporta, distributivne mreže, raznih poreza... Može se govoriti samo o golom preživljavanju. Svojevremeni pokušaj "Blica" i "Glasa javnosti" da povećaju cijenu sa šest na osam dinara vlast je osujetila uz obrazloženje da se ti listovi ponašaju monopolistički i da će izazvati «poremećaje na tržištu». Ova dva lista su u aprilu ponovo odlučili da povećaju cijene na

osam dinara, što je vlast popratila ćutanjem. Međutim, ovako minimalno povećanje prodajne cijene ima samo simboličan značaj.

Papir samo za podobne

Snabdijevanje papirom je veliki problem štampanih medija. Jedina fabrika papira u SRJ je "Matroz" koja dnevno može da proizvede 100 tona papira i da podmiri sve potrebe tržišta, ali često prekida proizvodnju zbog «nedostatka gasa», «nedostatka celuloze», «štrajka radnika» itd. Iako fabrika ima zastarjelu tehnologiju i ima objektivne teškoće u proizvodnji, u nedržavnim medijima se smatra da su prekidi u isporuci papira dirigovani s ciljem destabilizacije tih medija i dodatnog gubljenja ionako malog tržišta. Takvo mišljenje potvrđuju činjenicom da državni mediji nemaju problema sa nabavkom papira. Kao dodatna teškoća za štampane medije javlja se i odluka vlasti da zabrani uvoz papira bez odobrenja nadležnog ministarstva, koje u praksi potpuno izostaje.

Najveći broj nedržavnih štampanih medija, čak oko 90 posto, prihoda, ostvaruje prodajom novina, a samo 10 posto marketinškim kampanjama (oglasima, reklamama). Pored opšte ekonomske pozicije potencijalnih oglašivača, neispunjenim oglasnim prostorima doprinosi i (nezvanična) zabrana državnim firmama da se reklamiraju preko medija koji nisu iz državnog korpusa. Osim toga u SRJ ne postoji pravedna raspodjela sredstava za oglašavanje između elektronskih i štampanih medija, pa je marketing uglavnom usmjeren na televizijske stanice.

Distributivna mreža, koja uzima oko sedam odsto od cijene pojedinačnog primjerka novina, uglavnom isplaćuje listovima prihode sa zakašnjenjem od 15 do 30 dana, što je u inflatornim uslovima dodatna teškoća. Mediji koji ne pripadaju državi suočavali su se i sa problemima transporta, jer je državna mreža odbijala da prevozi nedržavne listove ili su primjerci usput nestajali. Da bi koliko toliko riješili ovaj problem Asocijacija privatnih medija je osnovala "APM-trans pres", čime je distribucija znatno poboljšana.

Novinske agencije u Srbiji posebno se suočavaju sa naplatom svojih usluga. Većina klijenata nedržavnih agencija su u izuzetnom lošem ekonomskom položaju i uglavnom zavise od donacija, zbog čega stalno postoji bojazan od njihovog ukidanja. Osim toga, zbog velikih finansijskih kazni kojima se po Zakonu o informisanju Srbije izloženi uglavnom nedržavni mediji, plaćanje agencijskih usluga se uglavnom odlaže. Cijene usluga agencija su takođe limitirajući faktor, jer većina korisnika ne može da plati stvarnu cijenu osnovnog proizvoda, dnevnog servisa.

Elektronski mediji u pravnom i političkom vakumu

Najveći problem elektronskih medija su dozvole za rad i naknade za frekvencije koje je 15. marta aktuelizovao ministar za telekomunikacije Ivan Marković. On je tada najavio zatvaranje više od 250 radio i tv stanica u Srbiji zbog neposjedovanja dozvole za rad. Elektronskim medijima je dat rok do 31. marta ove godine da plate preko 120 miliona dinara na ime naknade za privremeno korištenje frekvencija, koja je predviđena odlukom Savezne vlade iz 1998. godine. U martu te godine raspisan je javni oglas za frekvencije, na koji su se elektronski mediji prijavili, ali dozvolu je dobio samo B92, stanica koju je od poznate nedržavne stanice istog naziva preuzeo Omladinski savjet Beograda. Ostale stanice ne dobijaju već dvije godine nikakve odluke, ni pozitivne ni negativne, osim što se povremeno zahtijevaju dodatni papiri. Preko 100 članica Asocijacije nezavisnih elektronskih medija (ANEM) i Udruženja za razvoj privatne radiodifuzije "Spektar" do kraja aprila nisu dobile od saveznog Ministarstva za telekomunikacije precizna obavještenja o visini naknada za privremeno korištenje frekvencija. Većina medija je ostala pri stavu da dug ne plaća dok se ne dobije tačno utvrđeni iznos. Stalne dozvole koje su imala javna preduzeća pretvorene su krajem '98. u privremene i pod tim privremenim dozvolama određene su finansijske naknade prema kriterijima kao što su broj slušalaca ili razvijenost opštine, i po pravilu prevazilaze finansijske mogućnosti i medija i opština.

U udruženju "Spektar" koje okuplja 58 vlasnika privatnih radio stanica u Srbiji, kažu da je naknada za korištenje frekvencija bila predviđena odlukom Savezne vlade samo za stanice koje su potpisale sa Ministarstvom ugovor, na osnovu dozvole dobivene na konkursu. Međutim, i stanice koje nisu dobile dozvolu pismom su obaviještene u oktobru 1998. godine da su takođe dužne da uplaćuju mjesečni iznos za korištenje frekvencija. Dvije produkcijske grupe, "Mreža" i "Vin",

Novosti o medijima, br 61/ serija I

rade gotovo u nepodnošljivim političkim i ekonomskim uslovima. Prva nezavisna TV produkcija u SRJ, "Vin" (osnovana 1992.), sada proizvodi nedjeljno dvije emisije, dok "Mreža" (osnovana krajem 1997.) proizvodi nedjeljno četiri emisije koje se redovno emituju i često repriziraju na više od 20 stanica u Srbiji, Crnoj Gori i BiH. U Beogradu, međutim, emisije te mreže mogu se vidjeti samo na javnim projekcijama u Media centru.

500 lokalnih radio i tv stanica

Položaj lokalnih medija, štampanih i elektronskih, nije bitno drugačiji od «centralnih» medija. Nevladini mediji se u Srbiji mogu podijeliti u dvije grupe – one koji su vlasništvo lokalnih vlasti u gradovima u kojima je opozicija na vlasti, i one koji nemaju nikakve političke organizacije iza sebe. Ukupan tiraž listova okupljenih u Asocijaciju lokalnih nezavisnih medija "Local pres" (22 glasila informativno političkog-karaktera, 7 nedjeljnika, 11 dvonedjeljnika i 4 mjesečnika) iznosi, prema podacima te Asocijacije, 269.000 primjeraka.

U Srbiji danas ima oko 350 privatnih radio i tv stanica, i još oko 150 čiji su osnivači opštinske skupštine (ranije Socijalistički savez). Međutim, najveći broj tih medija je smješten u adaptiranim poslovnim i stambenim prostorima u soliterima na čijim su krovovima nicalle antene. To je jednostavno bilo najekonomičnije rješenje. Prva faza kapitalizma nakon raspada SFRJ je bilo vrijeme poluprofesionalnih standarda (super VHS bio je najrasprostranjeniji), tako da je 100 hiljada maraka bilo dovoljno da se otvori TV stanica, a pet puta manje, radio stanica. Od 1994. do 1996. godine u eteru se nedjeljno pojavljivala jedna radio ili tv stanica.

U urbanim sredinama se nalazi oko 10 posto takvih stanica i one moraju da plaćaju nekoliko puta veću zakupninu radio i tv signala od onih u ruralnim sredinama, koje uglavnom emituju reklame i «želje slušalaca». Praktično se ne pravi razlika između društveno potrebne i komercijalne programske orijentacije. Naprotiv, nameću se veće obaveze stanicama sa informativnim programima čije je poslovanje česta meta inspeksijskih službi.

U tv biznisu najskuplja je sopstvena proizvodnja i takve stanice imaju problema sa akumulacijom, a danas praktično jedva preživljaju. U tv i radio eteru Srbije najviše ima stanica koje emituju samo muziku i one koriste frekvencije po, za Evropu smiješnoj cijeni, od 500 do 1000 dinara (25 do 50 DM). Takve stanice, pogotovo ako su locirane u politički nebitnim sredinama, uglavnom služe kao argument režimu o «medijskoj slobodi u Srbiji».

(Prema izvještaju Media centra Beograd)

V i j e s t i

Uhapšeni napadači na Željka Kopanju

Portparol misije Ujedinjenih nacija Alun Roberts izjavio je da su pripadnici Centra javne bezbjednost Banja Luka 15. juna u 5 sati u jutro uhapsili pet lica iz Skender Vakufa (Kneževa) za koja se osnovano sumnja da su umješana u napad na glavnog i odgovornog urednika banjalučkih "Nezavisnih novina" Željku Kopanju.

Kopanja je teško povrijeđen prošle godine kada je dignut u vazduh automobil u kojem se nalazio.

Prema navodima Roberta, do hapšenja je došlo nakon prijave dvojice poslovnih ljudi iz Kneževa da su im upućena prijeteća pisma i iznuđivan novac. Detaljnom analizom otisaka prstiju utvrđeno je da su slični onima na prijetećim pismima upućenim Kopanji neposredno prije atentata. Portparol UN-a je izjavio da će dalja istraga pokazati da li su osumnjičeni odgovorni za napad.

Napad na novinara "Slobodne Bosne"

Urednik kulturne rubrike "Slobodne Bosne" Edin Avdić fizički je napadnut 11. juna u 4 sata ujutro ispred svog stana u sarajevskom naselju Ciglane. Avdić je izjavio da su napadači poznati, a

da je naredbodavac Muhamed Hamo Korda, direktor diskografske kuće «Bosnia production» i estradni menadžer iz Sarajeva.

Prema Avdiću, radi se o posljedici hajke koju vladajuće strukture vode protiv novinara nezavisnih medija. Napad je uslijedio zbog pominjanja Kordinog imena u tekstovima "Slobodne Bosne". Po Avdićem riječima, Korda mu je neposredno prije napada neidentifikovanih osoba, u jednom kafiću poručio da će "platiti zbog pisanja protiv SDA, Timura Numića (funkcioner ove stranke) i njega samog". Policija je odmah reagovala ponudivši zaštitu novinaru sarajevskog lista, dok će OSCE i IPTF poduzeti odgovarajuće korake.

Susret novinara u Neumu

U Neumu je od 17. do 26. juna održana "Ljetna škola medija" koju je organizovao Media plan iz Sarajeva. Ovo novinarsko druženje sadržavalo je obuku predavača u Školi novinarstva Media plana kao i bazičnu pripremu novinara sa Kosova koji uskoro u Đakovici trebaju da otpočnu sa projektom edukacije mladih kosovskih novinara. Takođe, održani su i seminari o ugrožavanju prava novinara i novinarskoj etici na kojima su učešće uzeli novinari iz različitih krajeva BiH. Posebno interesovanje izazvao je susret nekadašnjih ratnih izvještača iz BiH. Bio je to prvi put da se na jednoj raspravi, koja se ticala izvještavanja u ratu i poštivanja Ženevskih konvencija, našli reporteri koji su izvještavali sa prve linije fronta, ali na različitim stranama u bh sukobu. Ovaj susret je organizovan zajednički sa Delegacijom Međunarodnog crvenog krsta u BiH.

Ljetna škola medija je zamišljena da postane tradicionalno okupljanje novinara iz BiH i regiona jugoistočne Evrope na kojem bi se razmjenjivala novinarska iskustva.

S a o p š t e n j a

Prijavljen 21 novi incident od pokretanja FreeMedia Help-Line kampanje OSCE-a

Od pokretanja FreeMedia Help-Line kampanje OSCE-a (Linije za pomoć novinarima) 3. maja, 2000, prijavljen je 21 novi incident. Većina prijavljenih slučajeva odnosi se na eksplicitne prijetnje upućene novinarima; dvanaest slučajeva prijavljeno je u Federaciji Bosne i Hercegovine, dok je devet slučajeva prijavljeno u Republici Srpskoj.

"Dvadeset i jedan novi slučaj predstavlja zabrinjavajući trend koji prijeti da obeshrabri slobodne medije u Bosni," rekla je Dr. Regan McCarthy, Viši savjetnik OSCE-a za medije. "Naročito u toku predizbornog perioda, mi ćemo nastaviti da sistematski pratimo i evidentiramo slučajeve uplitanja u rad i zastrašivanja novinara od strane vlasti koja zloupotrebljava svoj položaj."

Od novembra 1999. do maja 2000. godine, Misija OSCE-a u BiH registrovala je 65 slučajeva vezanih za kršenja prava novinara i slobode medija. Od ovog broja, 21 slučaj je registrovan u Republici Srpskoj, a 44 u Federaciji BiH. OSCE FreeMedia Help-Line (Linija za pomoć novinarima) uspostavljena je u novembru 1999, s ciljem da pomogne pri zaštiti novinarskih prava i unaprijedi slobodu medija. Od njenog uspostavljanja, 86 novinara je kontaktiralo ovu liniju tražeći zaštitu ili jednostavno prijavljujući incidente u kojima su njihova prava bila ugrožena. (OSCE - Sarajevo, 22. juni 2000.)

Savjet Media plan Instituta:

Prof. dr. Muhamed Nuhić, Hamza Bakšić (Sarajevo); Perica Vučinić (Banja Luka); mr. Lenart Šetinc (Ljubljana); prof. dr. Mario Plenković (Zagreb); mr. Louis de la Ronciere (Paris); mr. Aleksandar Todorović (Montreux); prof. dr. Slavo Kukić (Mostar); prof. dr. Miroljub Radojković (Beograd).